

Halina Guzy-Steinke

ANIMACJA SPOŁECZNO-KULTURALNA JAKO METODA PRZECIWDZIAŁAJĄCA MARGINALIZACJI W ŚRODOWISKU LOKALNYM

Animuje się tylko to, co martwe. Potrzeba animacji odnosi się zawsze do jakiegoś braku, do jakiejś nieobecności. Dopóki animacja była sposobem życia w miastach i na wsiach była nieznaną, była samą tkanką życia społecznego. Dopiero wtedy gdy znikła zaczęto o niej mówić, dopuszczać jej istnienie do świadomości

P. Moulinier¹

Uprzemysłowienie, modernizacja, urbanizacja, demokratyzacja przyczyniają się do rozwoju społecznego i wzrostu możliwości jednostek. Proces urbanizacji wprowadził zmiany w środowiska lokalne wsi i miast, zjawisko demokratyzacji przyczyniło się do rozwoju edukacji, wzrostu świadomości społecznej². Współczesne społeczeństwa charakteryzuje cykl produkcja – konsumpcja, ze szczególnym naciskiem położonym na konsumpcję. Są to także „społeczeństwa czasu wolnego”, którego ilość zdecydowanie wzrosła, a wraz z nim popyt na jego wypełnienie związany z podwyższeniem jakości życia przez grupy społeczne dobrze sytuowane.

Procesy urbanizacji, uprzemysłowienia, modernizacji, demokratyzacji – generują innego rodzaju zjawiska, przyczyniają się do powstawania zjawisk społecznie niepożądanych: bezrobocia, ubóstwa, kryzysów ekonomicznych i społecznych, wszelkiego rodzaju nierówności (Kopczyńska, 1993, s. 13). Zmiany dotyczą nie tylko płaszczyzny ekonomicznej, społecznej, ale także kulturalnej, jak pisał M. Weber „zmiany kulturowe następują szybciej niż zmiany pokoleń” (za: Kopczyńska, 1993, s. 13). Kultura jest dynamiczna, tworzona ciągle od nowa poprzez interakcje między członkami społeczeństwa. Szybki rozwój przemysłu, przemiany technologiczne, a wraz z nimi przemiany życia codziennego wpływają na jednostki, stawiają przed nimi wyzwania, którym nie wszyscy potrafią sprostać. Trudności z przystosowaniem się do nowych warunków życia zauważalne są najbardziej w środowisku lokalnym.

¹ Za: Kopczyńska M., 1993, s. 39.

² Szczegółowe analizy tych zjawisk przeprowadził prof. A. Radziewicz-Winnicki w wielu swoich publikacjach, m.in. *Społeczeństwo w trakcie zmiany*, Gdańsk, 2004.

Środowisko lokalne to ludzie, instytucje oraz więzi tworzone między nimi. To także tradycja i kultura, o którą warto dbać i które warto rozwijać, stanowią bowiem przestrzeń konkretnej ludzkiej rzeczywistości, są źródłem znaczeń ciągle odkrywanych i na nowo interpretowanych.

Obecnie mówi się o zmierzchu czy kryzysie społeczności/środowiska lokalnego. Przemawiają za tym okoliczności i zmiany zachodzące w społeczeństwie. Badania socjologiczne społeczności lokalnych spowodowały zróżnicowanie opinii na temat stanu współczesnych środowisk lokalnych od rozpadu po etap ich przekształcania.

Teoria społeczeństwa masowego (przedstawicielami są E. Durkheim, R. Redfield, W. Kornhauser) głosi, że instytucje i organizacje są zorganizowane w ten sposób, by obsługiwać, zaspokajać i pobudzać potrzeby dużej liczby osób, im bardziej aktywność społeczna ulega profesjonalizacji tym bardziej rozpada się tradycyjna struktura i organizacja. Społeczność staje się heterogeniczna, zmieniają się systemy wartości, zanika kultura ludowa i kontrola społeczna. Miejscowości istnieją jako jednostki administracyjne, ale społeczność lokalna zanika. Jednostki są ze sobą związane tylko poprzez podporządkowanie wspólnej władzy państwowej. Większość instytucji w społeczeństwach masowych jest zorganizowane w taki sposób, by mieć do czynienia z grupami ludzkimi, w których uwzględnia się przede wszystkim podobieństwa, a ignoruje się różnice. Zanikają wsie tradycyjne, które nie są już izolowane, a podporządkowane w coraz większym stopniu miastu, tracąc swoją wewnętrzną spójność. Mieszkańcy miast nie wchodzi w żadne relacje, ponieważ przeszkadza temu liczba mieszkańców, ich uzawodowienie, daleko idąca profesjonalizacja wyklucza poczucie przynależności, a potęguje izolację i anonimowość. Społeczeństwo masowe wytwarza wielkie, ogólnokrajowe instytucje i organizacje (Turowski, 1994, s. 229-231).

Najczęstszym sposobem tłumaczenia zmian zachodzących w środowiskach lokalnych są teorie transformacji, teorie zmian. W teoriach tych panuje pogląd, że środowiska lokalne są jednym z najpotrzebniejszych dla rozwoju społecznego, ponieważ spełniają rolę pośrednią między przynależnością zawodową, zrzeszeniową itp. Społeczności lokalne przyczyniają się do rozwoju ekonomicznego, administracyjnego, kulturalnego i politycznego narodu. Mają charakter uniwersalny, ponieważ występują na całym świecie. Tego zdania jest Morris Janowitz, który na podstawie badań wykazuje, że instytucja sąsiedztwa podlega zmianom, ale nie zanika, zmienia charakter na bardziej dobrowolny i ograniczony.

Transformacja przebiega także w innych kierunkach. Louis Wirth podkreśla, że społeczności lokalne mają dwa aspekty – terytorialny i instytucjonalny. Poza tym uważa, że należy zwrócić uwagę na ludzi, na typy osobowości, do których sprowadzają się różnice między wiejskim i miejskim stylem życia. Kierunek zmian zachodzi od typu wiejskiego do miejskiego, przejście organizacji opartej na pokrewieństwie do typu organizacji społecznej charakteryzującej się postępowaniem technologicznym, ruchliwością społeczną, formalną społeczną kontrolą. Następuje zacieranie różnic między społecznością lokalną wsi i miasta. Socjologiczne badania miasta (M. B. Sussmann) wykazały, że kontakty osobowe nie ustępują kontaktom rzeczowym, a nawet niektóre kategorie ludności miejskiej preferują kontakty osobowe, bezpośrednie, w tym sąsiedzkie (dotyczy to np. kobiet i dzieci). Przemiany społeczności lokalnych idą w kierunku wzrostu liczby kontaktów rzeczowych, które zwykle są okresowe i zadaniowe, a które współlistnieją z kontaktami osobowymi, sąsiedzkiemi. Powstają grupy terytorialne nie będące ani pierwotnymi, ani wtórnymi, które mają cechy jednych i drugich. Zmiany w społecznościach

zurbanizowanych, uprzemysłowionych dotyczące stosunków społecznych polegają na oddzieleniu stosunków pokrewieństwa, sąsiedztwa, przyjaźni od stosunków funkcjonalnych, które w społecznościach dominują (Turowski, 1994, s. 234-237).

Także w pedagogice społecznej zwraca się uwagę na zmiany zachodzące w środowiskach lokalnych szczególnie biorąc pod uwagę takie kwestie, jak: rozluźnienie więzi międzyludzkich, narastająca anonimowość życia i kultywowanie indywidualizmu, zanik instytucji sąsiedztwa, zanik znaczenia kontroli społecznej, deprecjacja społecznego znaczenia instytucji zbiorowych i autorytetów (Pilch, 1999, s. 300). W środowisku lokalnym widoczny jest proces marginalizacji i wykluczania poza obręb środowiska niektórych jednostek.

Marginalizację społeczną, za S. Kawulą, rozumiem jako proces powstawania marginalnych grup społecznych, jak również wchodzenie jednostek i grup społecznych na istniejący już margines społeczny, co wiąże się z ich dyskryminacją (2005, s. 54).

Wśród form marginalizacji można wyodrębnić zakresy w zależności od różnych form działalności społecznej, na której występują. Są to m. in.:

- sfera pożycia, a w niej wielkość dochodów, co za tym idzie uczestnictwo w dostępie do dóbr i usług;
- szeroko pojęta sfera kultury, gdzie „marginalność” objawia się i jest skutkiem trwania w sposobach zachowania się uniemożliwiających wykonywanie ról społecznych, odpowiadających standardom grup dominujących;
- sfera oświaty, a w niej dostęp do literatury i sztuki (Kawula, 2005, s. 54).

Rezultatem skrajnej marginalizacji jest wykluczenie społeczne, które sprawia, że jednostka znajduje się poza nurtem życia społecznego. Najbardziej narażeni na proces marginalizacji są ci, którzy ze względu na braki kulturowe, ekonomiczne, kwalifikacyjne nie potrafią bronić się przed mechanizmami tworzącymi ten proces (Kawula, 2005, s. 55). Tymczasem każda jednostka, każdy człowiek obok zaspokojenia elementarnych potrzeb oczekuje akceptacji, należnego mu szacunku i uznania, które należą się każdemu ze względu na jego społeczną tożsamość.

Działalnością, która próbuje przełamywać niepożądane społecznie zjawiska w środowisku lokalnym jest animacja³. Marginalizacji, która generowana jest przez nierówności społeczne nie da się uniknąć, można jedynie, między innymi, poprzez działania animacyjne, próbować zmniejszyć jej skutki. Animacja jest ruchem neutralnym, skierowanym do wszystkich środowisk. Jest to działalność pobudzania, inspirowania ludzi

³ Źródła animacji społeczno-kulturalnej sięgają ruchu Oświaty Ludowej (L'education Populaire) we Francji, który rozwinął się po Wielkiej Rewolucji Francuskiej, kiedy państwo przejęło od kościoła zwierzchnictwo nad szkołami. Karta Praw Człowieka i Obywatela (1789) postulowała szkołę obowiązkową i bezpłatną. Jednak wprowadzenie jednolitego systemu szkolnego spotkało się z wieloma trudnościami wynikającymi z rozbieżności struktury wyznaniowej i laickiej. W wieku XIX zarzucano jednolity system szkolny. Szkoły elementarne stały się szkołami dla ludu, szkoły średnie dla klas posiadających. W wieku XIX i na początku wieku XX animatorem środowiskowym, prowadzącym kursy dla młodzieży i dorosłych, jak również kształcenie ludności wiejskiej był ksiądz i nauczyciel.

Szkolnictwo ludowe rozwijało się poprzez działalność instytucji laickich (instytucje pozszkolne i pozaszkolne), wyznaniowych (katolickich i protestanckich), zawodowych (tzw. Bursy Pracy, które stały się siedzibą kilku uniwersytetów ludowych), a także poprzez działalność ruchów młodzieżowych (ochotniczych, społecznych). Po II wojnie światowej nastąpiło dążenie do demokratyzacji systemu szkolnego, jego ujednoczenia. W dalszym ciągu podkreślano związki animacji z Oświatą Ludową, określając animatora jako społecznika, którego zadaniem jest pobudzanie działalności oświatowej, kulturalnej, sportowej dla rozwoju edukacji ogólnej i permanentnej. W latach sześćdziesiątych XX wieku pojawiły się głosy o swoistości animacji, która po roku 1960 poszerzyła swoją działalność, w wyniku czego zmieniły się jej cele, zadania, instytucje, treści. Konsekwencją tego było odejście od przymiotnika „ludowa” odnoszącego się do jednej klasy społecznej. Animacja poszerzyła obszar oddziaływania i objęła swoim zasięgiem zarówno klasy średnie, środowiska intelektualne, jak również ludowe bez wyróżniania którejkolwiek z nich (Kopczyńska, 1993, s. 52-55). Autorzy zajmujący się tą problematyką to m.in. J. Żebrowski, M. Kopczyńska, B. Mendel, B. Jedlewska.

do aktywności. Zajmuje się także upowszechnieniem kultury i aktywnością w czasie wolnym, ożywianiem, podtrzymywaniem szeroko rozumianej twórczości. Jest to metoda integracji i współuczestnictwa, która ma na celu rozwój komunikacji społecznej, aktywizowanie środowisk społecznych, umożliwienie ekspresji i rozwoju jednostek (Kopczyńska, 1993, s. 9-10; Żebrowski, 2003, s. 18-20).

Animacja społeczno-kulturalna, zdaniem B. Jedlewskiej, interweniuje bezpośrednio w życie społeczne i kulturalne poprzez pracę związaną z treściami kultury w szerokim znaczeniu. Animacja społeczno-kulturalna dąży do pobudzania i ożywiania zespołowej aktywności, ale przede wszystkim koncentruje się na poszczególnych jednostkach, ich potrzebach, możliwościach (2003, s. 34).

Celem animacji jest kształtowanie krytycznych i kreatywnych postaw jednostek, odkrywanie ich potencjału, rozbudzanie wiedzy, wrażliwości, potrzeb i zainteresowań kulturalnych. Animacja ma rozbudzać potrzeby twórczego działania, twórczego życia, wrażliwość na problemy drugiego człowieka, ma wprowadzać w świat kultury, uczyć rozumienia i dokonywania wyborów. Animacja ma wspomagać rozwój człowieka i wszelkie jego wysiłki w kierunku samorozwoju. Efektem działań animacyjnych powinna być jednostka twórcza, rozumna, wrażliwa na innych ludzi, zdolna do przezwycięzania trudnych sytuacji, radząca sobie z rozwiązywaniem problemów (Jedlewska, 2003, s. 33-34).

Animacja społeczno-kulturalna opiera się na założeniu, że w każdej jednostce bez względu na pochodzenie i kolor skóry tkwi potencjał, który należy rozwijać, by mogły się dokonać przemiany zarówno w samej jednostce, jak w jej otoczeniu, w różnych dziedzinach życia społeczno-kulturalnego (Jedlewska, 2003, s. 38-39).

Animacja społeczno-kulturalna powinna być realizowana na różnych szczeblach edukacji, przede wszystkim w szkole, tym bardziej, że działalność animacyjna wykorzystuje pedagogikę aktywną w zakresie celów, postaw, treści.

W szkole nauczyciel może w uczniach kształtować takie zdolności, jak:

- zdolności empatyczne, percepcji, kontaktu, porozumiewania się, zdolność koncentracji, obserwowania;
- zdolność krytyki, tolerancji, gotowość odpowiedzialności, zaangażowania;
- zdolność rozwiązywania problemów, spontaniczność, radość tworzenia, gotowość innowacji, uczestnictwa, współdziałania (Jedlewska, 2003, s. 38).

Szkoła powinna być ośrodkiem kultury lokalnej, jednak postulaty wobec szkoły w tym zakresie nie zawsze (doświadczenie wskazuje, że bardzo rzadko) są realizowane.

Animacja społeczno-kulturalna w swoich założeniach jest na tego rodzaju ewentualność odpowiedzią, ponieważ jej zadania realizowane w środowisku lokalnym, to przede wszystkim:

- wprowadzenie kultury w świadomość społeczną;
- rozwój inicjatyw pedagogicznych, innowacji jako reakcji na szkołę tradycyjną;
- rozwój życia kulturalnego, które przynosiłoby korzyści wszystkim, zmniejszało nierówności społeczne, czasami podtrzymywane przez szkołę (Kopczyńska, 1993, s. 56).

Działania animacyjne prowadzone z udziałem animatora społeczno-wychowawczego i społeczno-kulturalnego prowadzone są w Młodzieżowych Domach Kultury, Gminnych Ośrodkach Kultury, Pałacach Młodzieży, wszelkiego rodzaju stowarzyszeniach. Działania te adresowane są do wszystkich środowisk i wszystkich kategorii wiekowych.

Przykładem działań animacyjnych skierowanych do dzieci i młodzieży przeciwdziałających ich marginalizacji jest Dziecięca Akademia Rozmaitości prowadzona w Pała-

cu Młodzieży w Bydgoszczy. W jej ramach odbywają się zajęcia artystyczne, sportowe, oświatowe. Bazę animatorów, na których opiera się działalność Akademii stanowią wolontariusze – studenci. Uczestnicy zajęć to młodzież szkolna z terenu Bydgoszczy rekrutowana przez pedagogów szkolnych, nauczycieli przedmiotu. Uczestnikami Dziecięcej Akademii Rozmaitości są także dzieci z Pogotowia Opiekuńczego, które pod opieką swego wychowawcy przychodzą na zajęcia.

Udział w zajęciach jest bezpłatny. Zasoby finansowe na działalność Akademii pozyskują z różnych źródeł nauczyciele – animatorzy. Jednym z najważniejszych sposobów pozyskiwania funduszy są projekty oświatowe i artystyczne. Finansowo wspomagają działalność Akademii instytucje pomocy społecznej, na przykład MOPS czy BORPA. Niektóre inicjatywy finansowane są przez Urząd Miasta, który dysponuje funduszami celowymi na określone imprezy. Również dzieci i młodzież uczestnicząca w zajęciach Akademii zdobywa fundusze na swoją działalność poprzez organizowanie aukcji swoich wyrobów, np. ozdób świątecznych czy akcje sprzedaży cegiełek na rzecz Akademii podczas wystawianych Jasełek.

Uczestnicy Akademii nie stanowią odrębnego zespołu odizolowanego od innych sekcji, ale stanowią część całego zespołu młodzieży pałacowej. Często młodzież Akademii współpracuje z uczestnikami innych zespołów artystycznych czy edukacyjnych, tworzą się grupy integracyjne skupiające dzieci i młodzież ze środowisk zagrożonych z młodzieżą lepiej sytuowaną. Stwarza to możliwości poprawy jakości życia i uwrażliwienia na problemy innych ludzi. Im wcześniej zaczyna się proces integracji, tym większe są szanse na przeciwdziałanie marginalizacji dzieci i młodzieży.

Działania animacyjne takie jak Dziecięca Akademia Rozmaitości, uczą wszystkich jej członków, jak również współpracowników, by nie piętnować, a pomagać. Ponad to dają nadzieję na poprawę własnego losu, przeciwdziałają samotności wzmacniającej poczucie izolacji. Działania tego typu przeciwdziałają samo wykluczaniu się z powodu uświadamianych braków nie tylko materialnych, ale także kulturowych, edukacyjnych powodujących wycofywanie się z życia społecznego. Przeciwdziałają nieobecności członków środowisk lokalnych w życiu społecznym.

Bibliografia

- Jedlewska B. (2003), *Animacja jako metoda edukacji kulturalnej w społecznościach lokalnych*, [w:] *Animacja kulturalna i społeczno-wychowawcza w środowiskach lokalnych*, Żebrowski J. (red.), Gdańsk.
- Kawula S. (2005), *Drogi dystansujące biografie ludzkie: marginalizacja, wykluczenie i normalizacja. Przykład bezrobocia i biedy w małym mieście*, [w:] *Marginalizacja w problematyce pedagogiki społecznej i praktyce pracy socjalnej*, Bydgoszcz.
- Kopczyńska M. (1993), *Animacja społeczno-kulturalna*, Warszawa.
- Pilch T. (1999), *Środowisko lokalne*, [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Pilch T., Lalak D. (red.), Warszawa.
- Radziewicz-Winnicki A. (2004), *Spółczesność w trakcie zmiany*, Gdańsk.
- Turowski J. (1994), *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin.
- Żebrowski J. (1987), *Zawód i osobowość animatorów kultury*, Gdańsk.
- Żebrowski J. (2003), *Współczesny wymiar animacji społeczno-wychowawczej i kulturalnej*, [w:] *Animacja kulturalna i społeczno-wychowawcza w środowiskach lokalnych*, Żebrowski J. (red.), Gdańsk.